

29. Namık Kemal'in Cezmi adlı romanında etik ve estetik

Özden SAVAŞ¹

APA: Savaş, Ö. (2021). Namık Kemal'in Cezmi adlı romanında etik ve estetik. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 548-561. DOI: 10.29000/rumelide.990151.

Öz

Namık Kemal, yaşadığı döneme göre yeni sayılabilecek kavramları hayata geçirmeye çalışan bir Tanzimat aydınıdır. Gazeteciliğinin yanı sıra şiir, roman, tiyatro gibi edebiyatın çeşitli türlerinde eserler veren yazar, inandığı değerleri sanat yoluyla okurlarına aktarmıştır. Tanzimat Dönemi Türk edebiyatının tarihî romanı olarak kabul edilen *Cezmi*, Namık Kemal tarafından yazılmış ve 1880 yılında basılmıştır. Esere adını veren Cezmi ile birlikte tarihî isimlerin geçtiği romanda kahramanlık, esaret, aşk, hile, hırs, şehvet gibi insana ait birçok konunun ele alındığı görülmektedir. Bu nedenle *Cezmi* romanında hem etik hem de estetik dikkat çekici bir biçimde yer almıştır. Etik ve estetik, felsefenin temel alanlarından. Genellikle ahlak felsefesinin içinde açıklanmaya çalışılan etik, en temel şekliyle "İyi nedir?" sorusuyla değerlendirilmiştir. Estetik, sanatın olduğu her yerde karşılığını bulan, gündelik hayatın içinde de sıklıkla kullanılan, bir davranış biçimi olarak bile yorumlanabilen bir terimdir. Etik, Namık Kemal'in edebiyatın işlevi noktasındaki fikirleri açısından *Cezmi*'de önemli bir unsurdur. Estetik ise bir sanat eserinin en temel özelliğidir. Bu bakımdan, romanın başı başına bir sanat eseri olmasının yanı sıra yazarın, birçok farklı sanat dallarından faydalanarak estetiği ayrıca ön plana çıkardığı görülmektedir. *Cezmi* birtakım değer ve kavramların ortaya çıktığı, sanatsal bağlamda birçok yeniliğin de gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir dönemde bu özellikleriyle dikkat çekici bir romandır.

Anahtar kelimeler: Namık Kemal, *Cezmi*, etik, estetik, roman

Ethics and aesthetics in Namık Kemal's novel name of *Cezmi*

Abstract

Namık Kemal is a Tanzimat intellectual who tries to realize concepts that can be considered new according to the period he lived. In addition to his journalism, the author, who works in various genres of literature such as poetry, novel and theater, conveyed the values he believes to his readers through art. Known as the historical novel of Turkish literature in the Tanzimat Period, *Cezmi* was written by Namık Kemal and published in 1880. It is seen that many human subjects such as heroism, bondage, love, cheating, greed, lust are discussed in the novel, in which historical names are mentioned together with *Cezmi*, who gave the work its name. For this reason, both ethics and aesthetics have taken place in the novel of *Cezmi*, remarkably. It is one of the main areas of ethical and aesthetic philosophy. Ethics, which is generally tried to be explained within the moral philosophy, in its most basic form is "What is good?" it was addressed with the question. Aesthetics is a term that finds its counterpart wherever there is art, is frequently used in daily life, and can even be interpreted as a form of behavior. Ethics is an important element in *Cezmi* in terms of Namık Kemal's ideas on the function of literature. Aesthetics is the most fundamental feature of a work of art. In this respect,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Bölümü (Yozgat, Türkiye) ozden.savas@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9718-7104 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 09.05.2021-kabul tarihi: 20.09.2021; DOI: 10.29000/rumelide.990151]

besides being a work of art in itself, the author also emphasizes aesthetics by making use of many different branches of art. *Cezmi* is a remarkable novel with these features at a time when some values and concepts emerged and many innovations were tried to be realized in the artistic context.

Keywords: Namık Kemal, *Cezmi*, ethic, aesthetic, novel

Giriş

Cezmi, Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı'nın başlıca romanlarından. Nitekim yazarı Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa ile birlikte bu dönemin en önemli üç isminden biridir. Tarihi bir olaya dayanan ve bu nedenle çoğunlukla gerçek kişilerin yer aldığı romanda Cezmi, kahramanlığı ve vatanseverliğiyle ön plana çıkan bir askerdir. Olay örgüsünde ise Cezmi'den ziyade, İran şahına esir düşen Kırım ordusunun kumandanı Adil Giray ile Şah'ın kardeşi Perihan'ın aşkı ve devlet içindeki siyasi çekişmeler ile entrikalar konu edilir. Roman, çeşitli açılardan eleştirilse de Türk edebiyatı içindeki değeri bilinen bir eserdir. Örneğin Prof. Dr. Abdullah Uçman, romanla ilgili değerlendirmelerinde Namık Kemal'in ilk romanı *İntibah'a* göre *Cezmi*'de roman tekniğine biraz daha hâkim olmakla beraber burada da konuşmaların azlığı ve hareketsizliğin dikkati çektiğini ifade eder. Ayrıca tasvirlerin genellikle sübjektif ve mübalağalı oluşu, psikolojik tahlillere yeterli derecede yer verilmeyişi ve romantizmin etkisiyle olayın trajik bir şekilde son bulması gibi özelliklerin de tenkit edildiğini aktarır. Buna rağmen *Cezmi*'nin genç yazarlara, tarihe ve özellikle Osmanlı tarihine eğilmek ve konularını oradan seçmek suretiyle güzel eserler yazabilecekleri yolunda bir örnek olması bakımından devri için büyük önem taşıdığı görüşünü de dile getirir (Uçman, 1993: 514).

Romanın konusu, daha önce de belirtildiği gibi tarihi bir olaydan alınmıştır. Bunun yanı sıra Adil Giray ve Perihan arasındaki aşk, Şehriyar'ın da genç şehzadeyi elde etme konusundaki hırsı, eserde geniş bir yer kaplamaktadır. Namık Kemal'in asıl vermek istediği iletinin bunun dışında kalan kısımlarda ele alındığı açıktır. Nitekim Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal'i iki yönüyle ele alır. Bunlardan ilki yazarın topluma aştığı fikirlerdir. Tanpınar, bu bağlamda yazar için "Hürriyet, nizam, insanı hürriyette arayan bir fikir... Bu ana fikir etrafında acele bir terkip yapar; kafası terkiye müsaittir." der. İkincisi ise eserleridir: "Edebiyatımıza nev'ileri getirir; edebiyatı Garplılaşmaya yaklaştırır (Tanpınar, 2004: 176)." Bu nedenle Namık Kemal'in eserlerinde dikkat edilmesi gereken ilk özellik, içerdiği fikirler olmalıdır. Tanzimat Dönemi'ndeki yenileşme hareketiyle ilgili olan fikirleri ve kavramları, edebiyatı toplumu aydınlatan bir araç olarak gören Namık Kemal'in bütün eserlerinde görmek mümkündür. Örneğin, romanda yoğun bir biçimde işlenen vatanseverlik, yüce bir duygu olarak yer almaktadır. Cezmi'de bulunan özellikler ise ideal bir kişinin ölçütleri gibidir. Prof. Dr. Hülya Argunşah, Cezmi'nin örneklerine tarihi romanlarda sıklıkla rastlanılan bir tip olduğunu belirtir ve tarihi roman yazarlarının vak'aya yapmak istedikleri çeşitli müdahaleleri bu kahramanlar yoluyla gerçekleştirdiklerini ifade eder. Bu vesileyle tarihte açıklayamadıkları hâdiseleri, dolduramadıkları boşlukları, olağan dışılığa müsaade etmeyen romanın dünyasında daha gerçekçi bir vasıta halletmek imkânını kazandıklarını sözlerine ekler. Ayrıca, çoğu zaman esrareniz nitelikleri olan bu tiplerin aynı zamanda usta birer savaşçı özelliği taşıdıklarını, siyaset bildiklerini, bilgelik ölçülerinde akıllı ve kültürlü olduklarını ve devlet meselelerinin çözümlenmesi gereken bütün dar zamanlarda, her yerde ortaya çıkarak görevlerini yaptıktan sonra kaybolduklarını söyler (Argunşah, 1997: 511)."

Romanda Cezmi'nin bu özellikleri hem savaş meydanında hem de Adil Giray ya da diğer kişilerle yaptığı konuşmalarda iyiden iyiye ortaya çıkar. O, tüm yönleriyle olumlanan bir roman kişisidir. Erken yaşta annesini kaybeden Cezmi, annesinin eksikliğinin giderilmeye çalışıldığı sevgi dolu bir ortamda babası

ve amcası tarafından yetiştirilmiştir. Eğitimine önem verildiği için her bakımdan iyi yetişmiş ve başarılı bir sipahi olmuştur. Aynı zamanda iyi bir şair olarak sanatsal yönünü de geliştirmiştir. Hatta şair Nevî tarafından oldukça takdir görmüş ve nazire olarak yazdığı kasidedeki bir beyit ile Fuzûlî'den dahi üstün görülmüştür. Ancak romanda Cezmi'nin şairliğinden ziyade bir asker olarak ortaya koyduğu özellikler anlatılmaktadır. Gönüllü olarak İran seferine katılmak isteyen Cezmi; bu seferde gösterdiği zekâ, cesaret ve kahramanlıklar ile kendini kanıtlar. Romanın başkışilerinden Adil Giray ile tanışması ve yakın dost olması da bir İran saldırısı sonrasında gerçekleşir. Osmanlı ordusuna yardım ederek İran saldırısını bertaraf eden Adil Giray ile Cezmi, kişilik ve terbiye bakımından birbirlerine benzedikleri için çok iyi anlaşılırlar. Romanın devamında olay örgüsü, Adil Giray'ın İranlılara esir düşmesi ve orada yaşadıklarıyla devam eder. İran Şahı'nın karısı Şehriyar ve şahın kardeşi Perihan, Adil Giray'ı elde etmek için yoğun bir mücadeleye girerler. Bu kısımlarda Şehriyar şehveti ve hırsı, Perihan ise ahlakı ve güzelliği ile ön plana çıkar. Bu nedenle Adil Giray'ın sevgisini kazanan da Perihan olur. Ancak sarayda bu ilişkinin duyulması ve Şehriyar'ın entrikaları sonucunda olaylar karışır. Cezmi'nin de yanlarında bulunduğu bir gün, Adil Giray ve Perihan öldürülür. Cezmi ise yaralı bir şekilde kaçmayı başarır. Roman da böylece son bulur.

Olay örgüsünün genel hatlarıyla bu şekilde kurgulandığı romanın asıl önemi, Tanpınar'ın "Türkiye'de insan hakları bayrağını ilk kaldıran adamdır (2004: 425)." dediği Namık Kemal'in ele aldığı fikirleridir. Romanın başında, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerdeki siyasi durumu anlatılır. Devam eden bölümlerde ise yazarın inandığı değerler ve gazete yazılarında işlediği fikirleri olaylar üzerinden vermeye çalıştığı anlaşılır. Bu nedendir ki Tanpınar, Cezmi'yi ideolojik bir roman olarak değerlendirir: "Cezmi" tarihi kadro içinde bir ideoloji romanıdır. Namık Kemal burada İslâm ittihadı fikrini, vatan sevgisini, insan hakları üzerindeki fikirleriyle 'Celâl'den sonra bir kere daha bir araya toplar. Yazık ki kitap bitmemiştir (Tanpınar, 2003: 407)."

Sanat eseri her ne kadar yaratıcısından bağımsız olarak değerlendirilebilse de Tanzimat Dönemi'ndeki romanlar gibi yazar varlığının yoğun bir biçimde hissedildiği eserlerde bu pek de mümkün görünmemektedir. *Cezmi* de böyle eserlerden biri olarak Namık Kemal'in düşüncelerini işler. Namık Kemal, Osmanlı Devleti için birçok alanda yeniliklerin başlangıcı olan Tanzimat Dönemi'nin en önemli aydınlarından. İnanıldığı değerleri, yazılarında ve eserlerinde işlemekten çekinmeyen yazar, modernleşme çalışmalarına büyük katkıda bulunmuştur. Bu nedenle yazarın makalelerinde ele aldığı meselelere dikkat etmek, romanı iyi anlamak bakımından önemlidir. İonna Kuçuradi bir sorunun araştırılmasında, sanat-yaşam ayrımını yerinde olmayan bir ayrım olarak nitelemektedir. Sanatçının yaptığı şeyin durumları belli sınırlar içinde göstermek; sayısız olaylar ya da olabilecek olaylar arasından en önemlilerini çekip çıkararak ve onlara yeni boyutlar kazandırarak değerlerini belirtmek; başka insanların da onların anlamlarını görebilmesini sağlamak olduğunu söyler (Kuçuradi, 2016: 3). Namık Kemal'in makalelerinde dile getirdiği sorunlar ve bunların çözümlerine eserlerinde de yer vermesi, Kuçuradi'nin üzerinde durduğu bu noktayı ortaya koyan bir örnektir. Aynı zamanda bir şair olan Namık Kemal, sık sık metinlerarasılıkla farklı şiirlerden beslenerek romanını estetik anlamda da güçlendirir. Bu açıdan bakıldığında Kuçuradi'nin ifade ettiği gibi sanat ve yaşam arasında büyük bir bağın olduğu açıktır.

Bu çalışma da bir sanat eserine felsefeyle bakmanın önemine işaret ederek *Cezmi*'yi, Namık Kemal'in bu perspektifte ortaya koyduğu unsurlar bakımından yani etik ve estetik penceresinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Cezmi'de etik

En genel tanımıyla “İyi nedir?” ve “Güzel nedir?” sorularıyla karşılık bulan etik ve estetik terimleri, felsefenin en fazla üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Yili Liu, “The Aesthetic And The Ethic Dimensions of Human Factors And Design” adlı makalesinde Antik filozofların, tüm insan arayışlarının üç maddede sınıflandırılabilmesine inandığını ifade eder. Bunlar, “gerçeğin, güzelliğin ve iyinin, doğrunun peşinde” olmaktır. Temel arayışların bu üçlüsüne tekabül eden ise üç tür yargı vardır: Bilişsel (veya bilimsel), estetik ve ahlaki (Liu, 2003: 1294).” Buna göre gerçeğin peşinde iz sürmek metafizik, güzelliğin peşinde olmak estetik ve son olarak iyinin, doğrunun peşinde olmak da etik olmak üzere felsefenin ana çalışma konularını oluşturmaktadır. “*Etik*, Yunancada iyi bir ‘varoluş tarzı’, bilgece bir eylem yolu arayışına karşılık gelir. Bundan dolayı etik, felsefenin bir parçası, pratik varoluşu iyi tasarımı etrafında düzenleyen parçasıdır (Badiou, 2019: 17).” Felsefenin önemli başlıklarından olan etik hakkında birçok düşünür, farklı görüşler bildirmiştir ve bu görüşler çoğunlukla iyi ve kötünün nelğine dairdir. Örneğin,

“Platon’da ‘iyi’, idealın ideasıdır; büyük bir kısmı erdemlerden meydana gelen ideal merdivenin tepe noktasında bulunur. İyi ideası, iyi olan her şeyin iyi olmasını sağlayan şeydir. (Akıllı olmak iyidir, doğru bilgilere sahip olmak iyidir, gibi örnekler verir ancak bunlardan hiçbirinin kendi başına yukarıdaki bütün ölçütlere uygun olmadığını dile getirir (Kuçuradi, 2018: 83).”

İyi ve kötünün açıklaması, kaynağını insanın yapıp-etmelerinden almakla birlikte sübjektif yargılara dayanmaktadır. Felsefenin bir diğer önemli ismi Aristoteles’e göre ise iyi, üç maddede izah edilir. Bunlardan ilki, “[s]ırf kendileri için aranan erdemlerdir. İkincisi, insanın bu erdemlere göre etkinliğidir ve son olarak üçüncüsü de bu türlü etkinliklerden duyulan sevinçtir (Kuçuradi, 2018: 83).” Felsefenin çeşitli alanlarında çalışmaları bulunan Kant iyiyi, istemenin bir niteliği olarak görmektedir. Ona göre “İyi, saf ve pratik aklın, kesin buyruğun belirlediği istemdir. Kendisi için ‘iyidir’ denebilecek her şeyin– eylem, insan, amaç ve başka şeylerin- iyi olup olmadığı ancak buna göre ortaya çıkabilir (Kuçuradi, 2018: 85).”

Temel anlamda buradan başlayarak açıklanmaya çalışılan etik, özellikle son zamanlarda felsefeden uzaklaşarak birçok farklı alanda ve anlamda kullanılmaya başlanmış hatta popüler bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle kavram karmaşasını engellemek için öncelikle felsefenin bir alanı olarak etğin doğru tanımının yapılması gerekmektedir. Günlük hayatta ahlaki ya da mesleki normlarla karıştırılan etik, esasında bunlardan farklıdır. Norm; genelin kabul ettiği, ilkeler ya da kurallar olarak tanımlanabilir ve evrensel bir karşılığı olmayabilir. Belli bir kültürün içinde bulunan norm, diğerinde pek bir anlam ifade etmeyebileceğinden bütün normların evrensel olması beklenmemelidir. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi “iyi” ya da “kötü” eylemler, görecedir. “İnsan kendi günlük hayatında şu veya bu hareketi iyi, ötekini kötü ve korkunç bulur; iyi veya kötü işlerden, eylemlerden söz eder; insan yaptığı işlerden, gerçekleştirdiği eylemlerden birisine karşı büyük bir heyecan, ilgi duyar; ötekilerini bir angarya gibi yapar; birisi için kendisini ortaya koyar; ötekine karşı ilgisiz davranır (Mengüşoğlu, 2015: 154).” Dolayısıyla her yaşanan durum, kendi içinde tektir ve öyle değerlendirilmelidir. Oysa etik, tek tek olayları ya da kişileri ele almaz. Bununla birlikte, son zamanlardaki çalışmalarla bir evrensel/global etik anlayışı da geliştirilmeye çalışılmaktadır. Alain Badiou, *Etik Körlük Kavrayışı Üzerinden Bir Deneme* adlı çalışmasında bu durumu dile getirir. Yazar, evrensel olarak tanımlanabilir bir insan öznesinin var olduğunu ve bu öznenin bir anlamda doğasından kaynaklanan ‘haklar’a sahip olduğunu varsaymamızın beklendiğini belirtir. Yaşamda kötü muamele görmeme, ‘temel’ özgürlüklerden (düşünce, ifade, hükümet seçimlerinde demokratik tercih, vb. özgürlüklerinden) yararlanma gibi hakların geniş bir mutabakat sonucu ortaya çıkmış ve kanıtı gerek duymayan, apaçık haklar olduğunun savunulduğunu

da sözlerine ekler. Böylelikle etiğin bu hakları sorun edinme, bunlara saygı gösterilmesini sağlama meselesi olarak gösterildiği anlaşılır (Badiou, 2019: 21).

Farklı millet, din ve kültürlerden insanların hepsini kapsayan ortak değerler oluşturma çabalarının ne derece başarılı olacağı henüz bilinmemekle birlikte bu noktada, etiğin de çok ilişkili olduğu bir alan olarak insan hakları eğitimin önemi ortaya çıkmaktadır. “İnsan hakları eğitiminin kendine ve başkalarına saygı, kendi davranışlarından sorumluluk duyma, açık fikirliliği teşvik ve çeşitli görüşlere saygı duyma, başkalarıyla dayanışma ve insan haklarından yoksun bırakılanlara destek olma gibi getirileri vardır (Orhun, 2020: 44).” Bu eğitimde temel beceri, yapıp-etmelerini kişinin belli bir güç tarafından yaptırım uygulanacağı için değil, kendisi uygun bulduğu ya da bulmadığı için yapma(ma)sı gerektiği bilincine sahip olmasıdır. İnsan hakları eğitiminin amacı budur. Temel konularının “[y]urttaşlık, demokrasi ve katılım bilincinin geliştirilmesi, ayrımcılıkla mücadele, çevrenin korunması, sağlık ve refahın temini, toplumsal cinsiyet eşitliği, bilgiye erişim ve ifade özgürlüğü, toplumsal barışın temini, şiddetin dışlanması ve insan güvenliğinin sağlanması, gelir adaletsizliği ve sosyal dışlanmayla mücadele (Orhun, 2020: 45-46)” olduğu insan hakları eğitiminde kişinin bunları içselleştirmesi beklenir ve bu durum, etiğin anlaşılması için oldukça önemlidir.

Yukarıda sıralanan maddeler, günümüzde etik olarak adlandırılrsa da felsefi anlamda etik, daha çok bunların değer bilgisiyyle uğraşmaktadır. Örneğin, ‘Doğru eylem nedir?’ sorusu ile ‘Bu durumda ne yapmam doğru olur?’ sorusunun sorduğu, epistemolojik bakımdan farklı şeylerdir (Kuçuradi, 2019: 30).” Bu nedenle her yapıp-ettiklerimiz, felsefeye göre etik olarak adlandırılmamaktadır. Bunlar, çoğunlukla ahlaki normlardır. “Etik alanında ahlaki değerler, ahlaki ilkeler ve insani değerler terimleri, insanların arzu edilir ve iyi olduğunu düşündükleri belirli insan davranışlarına atıfta bulunur. Örneğin, dürüstlüğü ahlaki bir değer olarak kabul eden kişi, herkesle dürüstçe konuşacaktır (Ritter, 2008: 5).” Türk filozof İoanna Kuçuradi, etiğin sorunlarıyla ilgili olarak felsefenin durumunu açıkladıktan sonra yeni bir yaklaşımı ortaya koyarak şunları söyler:

“[b]ir insan fenomeni olarak insanlar arası ilişkilere ve sorunlarına ışık tutmak; dolayısıyla normatif sayılmayan felsefenin diğer disiplinleri gibi bu insan fenomeni hakkında doğrulanabilir-yanlışlanabilir bilgi ortaya koymaktır. Bu, ‘Ne yapmamız veya ne yapmamamız gerekir?’ sorusuna cevap vermeye çalışmayan veya bu konuda hazır reçeteler vermeyen bir etik görüşüdür çünkü bu sorunun cevabı ancak her tek durumda verilebilir. Bu görüş, getirdiği başka şeyler arasında, yaşamda ‘doğru’ veya ‘değerli’ eylemlerde bulunabilmenin bilgiye –çeşitli türden bilgilere- dayandığını göstermeye çalışıyor (Kuçuradi, 2019: 54).”

Tüm bu açıklamalardan sonra etiğin genel olarak değerlerle ilgili bir terim olduğunu, insana ait değerler ve insanlar arasındaki değer sorunu bilgisini ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. *Cezmi* romanında ise Namık Kemal’in yukarıda bahsi geçen alanların çoğunda bir etik bilgisi yansıttığı görülmektedir. Tanpınar’ın “değerler ve onun kuvvetini veren ahlak ve ahlakın aynası ve kaynağı olan ‘vicdan’ı (Tanpınar, 2004: 428)” önemsedini söylediği Namık Kemal, edebiyatı halka faydalı olması gereken bir araç olarak gördüğü için benimsediği birçok düşüncüyü, kişiler ve olaylar üzerinden okura aktarmaya çalışmıştır. Yazarın gazete yazılarında sıklıkla değindiği ahlak ve insani değerler, bu romanında da oldukça geniş bir biçimde ele alınmıştır. Henüz romanın birinci bölümünde, Osmanlı Devleti’nin siyasi tablosunu sunan Namık Kemal, iyi ve kötüyü karşı karşıya getirmektedir. İyi ve kötü devlet adamı olarak ortaya koyduğu iki kişi örneğinde, aslında siyasette bulunma(ma)sı gereken kavramları sıralamaktadır: “Dört Büyükler diye ün salan ve devletin manevi kuvvetleri demek olan dört zatın birincisi, memlekette rüşveti ve dalkavukluğu icat eden Şemsi Paşa ise ikincisi de doğruluğu, fedakârlığı, cesareti ve bilhassa medenî cesaretiyle ün salan merhum Hoca Sadettin’di (Kemal, 1963: 11).” Bu konuya sıklıkla değinen yazar, İran devlet yönetimini anlattığı kısımlarda “Müstebit İsmail”

olarak tanımladığı şahın zalimliğinden, onun emriyle idam edilen reislerin çocuklarından (s. 20) söz ederken aslında devlet yönetiminde yapılmaması gereken eylemleri örneklemektedir. Hatta böyle zalim idarecilerin sonunun kötü olduğunu ve yaptıklarının karşılığını canlarıyla ödediklerini yine şah üzerinden aktarır.

Namık Kemal burada bir (felsefi) etik sunmaz ancak ahlaki değer yargılarından bahseder. Bir devlet adamının rüşvet alması ya da dalkavukluk yapmasının değil, görevinde doğruluk ve fedakârlık göstermesinin beklendiğine işaret eder. Bu noktada Namık Kemal'in ahlak anlayışına değinmek gerekir. Yazılanlarında da üzerinde durduğu gibi ona göre ahlak, İslam ahlakıdır. Yazar, "Bizde Ahlakın Hali" (Kemal, 2019: 489) adlı yazısında ahlaki değerlerin eskisi gibi olmadığından bahseder ve bununla ilgili on madde sıralar. Bunların içinde ailelerin çocuk terbiyesinde, Sıbyan mekteplerinin ise eğitim konusunda yetersiz kalması gibi nedenler vardır. Yazısında belirttiği unsurlara bakıldığında Namık Kemal'in aslında toplum için bir değerler eğitime ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bunu, aydının bir görevi olarak gördüğünden romanlarında da işlemeye çalışmış, bir tür değerler eğitimi bilgisini olay örgüsü içinde aktarmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi yazarın edebiyat uğraşısının amacı budur. Namık Kemal, Tanpınar'ın aşağıdaki cümlelerinde de belirttiği gibi sanatın gücünü iyi olana yönlendirmek ister:

"Nevruz Bey Mukaddimesi'nde tiyatro ve roman bahislerinde, 'Celâl' ve 'Son Pişmanlık' mukaddimelerinde o daima edebiyatın bir eğlence olduğunu söyleyerek işe başlar. Bununla beraber bu eğlence hiç olmazsa istenirse faydalı olabilir. Ahlakın düzelmesine, faziletlerin insan ruhunda kökleşmesine yardım eder. Ona göre sanat, insana ve insanlığa, bu insanlığın mensup olduğumuz dalına ve muayyen ideallere hizmet etmelidir (Tanpınar, 2004: 424)."

Sanatın öğreticilik gibi bir sorumluluğu olmamakla birlikte, tarih içinde kimi sanatçılar ve eleştirmenler edebiyatı bu açıdan değerlendirmiştir. Tanzimat Dönemi, edebiyatın öğreticilik yönüyle ön plana çıktığı dönemlerin başında gelmektedir. Tanzimat aydını, modernleşme çalışmalarına en iyi katkıyı sağlayacağını düşündükleri edebiyatı; toplumu aydınlatan, bilinçlendiren bir geliştirici olarak görmüşlerdir. Bu durum esasında dünya genelinde yaygın bir eğilimdir. Örneğin James Seth, "Edebiyatın işlevi ve yaşamla ilişkisini bir dereceye kadar daha geniş düşünmeliyiz." demiş ve onu bir "yaşam eleştirisi" (Seth, 1905: 166) olarak görmüştür. Edebiyatın bu yönünün gözden kaçırılmaması gerektiğinin altını çizen filozof, Platon'un sanat anlayışını açıklarken "Söz konusu zevk gerçekte güzelin takdiri, güzel nesnenin estetik duyarlılığa verdiği tatmin ve ahlaki açıdan güzel olan iyidir. Edebiyat, bu nedenle, amacı olmasa da öğretir (Seth, 1905: 170)" diyerek edebiyatın etikle buluştuğunu vurgulamıştır. Bunun bir örneği olarak *Cezmi*, yazarının sanata bakış açısına bağlı olarak yoğun bir öğreticilik içermektedir. Romana genel olarak sorulan "İyi nedir?" "İyi insan kimdir?" gibi soruların cevabını Namık Kemal, kendi ahlak anlayışına göre vermektedir. Ona göre iyi, iyiliğe sarf edilmiş bir çaba ile gerçekleşen eylemlerdir. Padişah üzerinde söz sahibi olan devlet adamlarının bu nüfuzlarını kötüye kullanabilme imkânları varken tam tersine iyilik için sarf etmeleri (s. 11) etik olana örnektir. Bu nedendir ki romanda etik, çoğunlukla devlet işlerindeki davranışlar ile ortaya konur. Sokullu'nun uğradığı birçok saldırı ve entrikaya karşı vakarını muhafaza etmesi, doğruluktan ayrılması ve herkese Tanrı yolunu göstermesi hatta "devletin çöküntü belirtileri gösterdiği bir dönemde gayret ve dirayet göstermesi (s. 13)" bunun en iyi göstergesi olarak kabul edilir. Sokullu'nun gayreti sonucunda, devletin eski azamet ve ihtişamını koruyabildiği söylenerek iyi bir devlet adamının özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Namık Kemal'in *Cezmi*'de birçok insani değere yer verdiği görülmektedir. İnsanlık tarihindeki gelişmelerde ve ilmin ilerlemesinde bu değerlerin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapar: "İnsanlık

tarihi incelenecek olursa, yetişen büyük insanlar tarafından meydana getirilen ilmi eserlere iki büyük, iki esaslı sebep görülür ki bunlardan biri acımak, öteki de cüret ve cesarettir (s. 27).” Namık Kemal’in “Hürriyet-i Efkar” adlı yazısında da “Bir âdemin velev taşlarla ezilsin, fikrince kanaat ettiği tasdikâtı taşıyarak kâbil midir (Kara, 2019: 522)?” diyerek üzerinde durduğu düşüncesini, romanda “[h]ürriyet fikri zulümle, adaletsizlikle asla yok edilemezdi (s. 20).” cümlesiyle görmek mümkündür. Öte yandan kendi şiiri olan Hürriyet Kasidesi’ndeki “Ne mümkün zulm ile bidâd ile imha-yı hürriyet/Çalış, idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten...” (s. 20) beyitini romanına alan Namık Kemal, bu kavramların toplum hayatındaki öneminden dolayı bir devlet adamında olma(ma)sı gereken niteliklerden sıklıkla bahseder. Hatta somut örnekler vererek okura kavratmak istediği düşüncelerini daha etkili bir biçimde açıklar.

Namık Kemal’e göre iyi-kötü kavramları, insanın eylemleriyle doğrudan ilişkilidir. Yazar, “Kalpleri kötü, akılları kıt kimseler çok defa ikiyüzlü, iki meşrepli, iki mezhepli olmayı büyük bir maharet sayarlar; birbirine zıt şeyleri bir araya getirmenin aklen de, mantıken de imkânsız olduğunu düşünemezler.” (s. 21) diyerek iyinin içinde kötü, kötünün içinde iyinin olamayacağını ifade etmiş ve bu iki farklı kavramın bir arada bulunamayacağına dair inancını dile getirmiştir. Öte yandan devlet yönetiminde barışçı bir siyasetin izlenmesi gerektiğini yine Osmanlı-İran savaşları üzerinden anlatırken yaşanan savaşların aslında devlet adamların yanlış siyasetinin bir sonucu olduğunu da altını çizmektedir (s. 24). Tüm bunları düşünerek devletin bekası için hareket eden iyi devlet adamına Sokullu’yu, kötü devlet adamına da Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa’yı örnek gösterir. Özdemiroğlu’nun insan kıymetini çok iyi bildiğine vurgu yaparak da bir devlet adamı ya da bir asker için en önemli özelliği belirtmiş olur. Böylelikle yazar, iyi-kötü kavramına kişiler üzerinden de somut örnekler vermeye devam eder. Cezmi ise bir devlet adamı olmamakla birlikte her bakımdan yazarın olumladığı bir kişidir. Cezmi’nin kişiliği, yaşadığı olaylarda verdiği tepkilerle okura aktarılır. Örneğin birinde Cezmi, Ferhat Ağa ile oynadığı ciritte gösterdiği ustalık üzerine Paşa’dan iltifat görür. Bunun üzerine bir arkadaşı Cezmi’nin başarısı için ona bir ziyafet tertip eder. Bu ziyafet esnasında içlerinden biri, rüyasında ata bindiğini gördüğünü ve bunun “devlete ermek” olarak yorumlandığını söyleyerek rüyada değil, uyanırken böyle ata binmenin devleti ayağına getirdiğini imalı bir biçimde söyler. Cezmi’nin bu cümleye verdiği karşılık ise Namık Kemal’in yine etik değerler bağlamında bir yorumu olarak değerlendirilmelidir:

“Eğer geçen günkü cirit oyunu benim için gerçekten yükselmeye vasıtası olacaksa hem kendime, hem devletin haline acırım. Gösterdiğimiz marifet nedir ki devlet katında yükselmemizi gerektire? Bir kılıç tımarım var, o nimetin hakkını ne zaman ödedim ki başka bir devlet arzusuna düşeyim? Benim inancımaya göre hak etmeden yükselme, haklı mahrumiyetten bin kat fenadır. Kendi kendisini bulunduğu mertebeye layık görmeyen adam, halkın gözünde ne kadar küçüleceğini düşünürse utancından yerlere geçer (s. 33).”

Cezmi burada iyi cirit oynamanın ancak iyi bir cirit öğretmeni olmaya yarayacağını belirtir. Bundan başka bir görevin verilmesini de yapılmasını da uygun bulmaz. Namık Kemal, burada evrensel bir meslek etiği ortaya koyar. Nitekim romanda geçen “Her ne meslekte olursa olsun birinci teşebbüs, birinci hareket vicdanda ne türlü teessürler, fikirde ne yolda tasavvurlar hâsil eylediği herkesin kendi nefsinde tecrübe ile bildiği hallerdendir (s. 43).” cümlesiyle bu konunun altı bir kere daha çizilir. Mesleki etik olarak Cezmi’nin savaş meydanında ve sonrasında yaptıkları örneklenir. “Dinini, milletini, devletini seven arkamdan gelsin (s. 46).” diyen Cezmi, öbür taraftan İran askerlerinin mücadelesini de takdir eder. Namık Kemal, böylelikle yine bir fazilet olarak düşman dahi olsa karşısında bir olgunluk sergilemek gerektiğini belirtir. Anlatıcı, “...kahramanlığı takdir etmek, her kahramanın şanından olduğu için Cezmi de İranlıların o kadar ümitsizce, fakat aynı zamanda o kadar da fedakârca dayandıklarını gördükçe bayağı üzerlerine varmaya kıyamaz olmuştu (s. 50).” diyerek Cezmi’nin savaş gibi karmaşık ve heyecanlı bir ortamda bile soğukkanlılığını ve en önemlisi insani duygularını koruduğunu aktarır. Savaş

bittikten sonra ise anlatıcının kızgınlıkla bahsettiği bir olay gerçekleşir ve yenilen İranlıların üzerine ateş ederek nişan talimi yapan kişiler olur. Anlatıcı onların bu şekilde eğlenmesini insanlığa aykırı bulur ve bunun merhametsizce bir davranış olduğunu belirtir. Bu kısımda gerçek bir öfke sezilir. Cezmi “Eceden de mi merhametsizsiniz? Azrail’le yarışa mı çıktınız? Kaçamı boğmak, can çekişeni öldürmek insan şanına yakışır mı (s. 51)?” derken evrensel bir değerlendirme yapar. Bundan sonra, bir İran askerini suda boğulurken görünce Cezmi, “bir can kurtarmayı, bir düşman ordusunu mahvetmekten daha büyük bir fazilet” olarak gördüğünden hemen suya atılır ve büyük bir mücadele sonucunda, kendi canını da tehlikeye atarak onu kurtarır ancak kendi çadırına döneceği zaman, kurtardığı adamın cellâtların elinde olduğunu görür. Yanlarına gidip ondan ne istediklerini sorduğunda cellâtlar, komutanın adamı öldürmeleri için emir verdiğini söylerler. Bunun üzerine Cezmi “O esir değil, benim adamımdır.” diyerek ikinci defa askeri kurtarır. Diğer askerler de Cezmi’den cesaret alarak esirleri idamdan kurtarmaya devam ederler. Osman Paşa bu durumdan rahatsız olur ve bir tür ceza olarak Cezmi’ye esirlerin idamı görevini verir. Ancak Cezmi “hayatı pahasına da olsa kimseye eyvallah edecek insanlardan” olmadığı için Şair Nev’î’ye ait aşağıdaki dizeleri okur:

“Teeniden etme sakın içtinap
Umûr-u siyasette kılma şitap
Ki bir demde berhûna vardır mecal
Velî mürdeyi zinde etmek muhal”

Adamı boğulmaktan güçlkle kurtardığını anlatır. “Hayatımı tehlikeye koyup da bir can kurtardığım için beni idam etmek, insanlığa ve mertliğe yakışır ona da razıyım fakat esir öldürmek elimden gelmez. Ben askerim cellât değilim (s. 56)!” diyerek mesleki etiği ifade eder. Orada bulunan paşalardan bir başkası “affetmek, zaferin zekâtı (s. 57)” sözüyle Cezmi’nin görüşlerine katkıda bulunur ve hiçbir esirin idam edilmemesi kararı böylece alınmış olur. Cezmi’nin ideal bir insan olarak en tehlikeli yer olan savaş meydanında dahi kişiliğini sergilemesi, Namık Kemal’in bu değerlere ne kadar önem verdiğinin bir işaretidir. Üstelik Cezmi bunların hiçbirini takdir görmek için yapmaz, tamamen insani dürtülerle hareket eder. Savaşta gösterdiği başarısı karşısında ödüllendirildiğinde anlatıcı, şu sözlerle etiği bir kere daha ön plana çıkarır: “Cezmi’nin ahlak ve emellerine göre gözünde para, kılıç, hançer, hilât vs. gibi şeylerin o kadar önemi yoktu. Fakat kazandığı çelenkler, gölgesi kimin başına konarsa bir devlet tacına erişmekle meşhur olan devlet kuşu sahiden mevcut olsa da onun kanadından yapılmış olsaydı ancak bu kadar sevinebilirdi (s. 49).” Burada önemli olan bir başka nokta da devletin liyakat sahibi bireylerin ödüllendirilmesi ve onların teşviki konusunda cömert davranması gerektiğidir. Bunun dışında Cezmi’nin sergilediği bir başka davranış daha vardır ki bununla yazarın hemen her konuyu düşünerek roman kişisini idealize ettiğini görmek mümkündür. Boğulmaktan kurtardığı askerin babası, kızı Ayşe’yi Cezmi’yle evlendirmek ister. Ancak Cezmi, Ayşe’nin yaşı küçük olduğu için bu teklifi kabul etmez. Bu noktada, “Biraz daha büyüsün, hayatı anlansın, ondan sonra kendisi de beni isterse o zaman evleniriz (s. 130).” cevabı, kuşkusuz Namık Kemal’in yaşadığı döneme göre oldukça önemli bir düşünme tarzıdır. Yazar, dönemin aydınlarından biri olarak tüm toplumsal konularda bir etik çizgisi belirlemek istediğini bu şekilde ifade etmiş olur.

Cezmi’de olduğu gibi romanın bir diğer ideal kişisi Adil Giray üzerinden de birçok yönden etik konusu ele alınmaya devam edilir. Adil Giray, mükemmel özelliklere sahip bir karakter olarak kurgulanır. Yaşadığı her olayda onun ne kadar iffet sahibi, iyi bir asker ve devlete bağlı biri olduğu aktarılır. Cezmi ile de zaten çok iyi dost olmasının temelinde yatan neden, ikisinin de evrensel değerler bakımından ortak düşüncelere sahip olmalarıdır. Anlatıcı, Adil Giray’ın yüz güzelliği ve iyi ahlakının yanında, “demir kafes içine konulan heybetli bir aslan gibi esirlikteki ağırbaşlılığı (s. 85)”nı da başka bir meziyet olarak

eklemektedir. Perihan'a yazdığı mektupların birinde hayatı boyunca doğruluktan ayrılmadığından ve Hz. Ömer'in adaleti ile Hz. Cafer'in cömertliğini örnek aldığından bahseder. Namık Kemal'in devlet yönetimi ve askerlikte tarihe örnek kişilikleri ile damga vurmuş iki isme özellikle değinmesi, ideal olanın ön plana çıkarılmak istemesi ile ilgilidir. Adil Giray, tarihte olumlu yönleriyle öne çıkmış isimleri örnek almakla birlikte -kendi ataları bile yapmış olsa- hataların üstünü kapatmayan, tam tersine bunları dile getiren biridir. Esir düştüğü Hamza Mirza ile arasındaki bir tartışmada; "Şükürler olsun ki ulu Tanrı'nın adaleti, biz torunlarını atalarımızın yaptıklarına mirasçı etmemiş; yoksa bize Cengiz'den gelecek miras hissesini çoğu, onların yarı dünyada döktükleri kanların günahları olurdu (s. 67)." der. Bu ifadeyle Namık Kemal'in, atalarına ait olduğu için yapılan hataları kabul etmeyip üstelik onlara sahip çıkan kişilere dikkat çektiği görülür. İnsanlığın gerektirdiği şekilde doğruyu savunmak, hatayı ifade etmek ve tekrarlamamaya çalışmak, bu cümlede asıl vurgulanmak istenen düşüncedir. Nitekim roman boyunca Adil Giray; dürüstlüğü, yaşına göre olgun kişiliği, koşullar ne olursa olsun doğruluktan ayrılmaması ile okura sunulur. Şehriyar'ın tüm ısrarlarına rağmen o, doğru bildiği yoldan canı pahasına da olsa dönmez. Kırım'a gidip ağabeyini tahtından indirmek ve Osmanoğullarına karşı savaşmakla ilgili fikirlerine karşılık; "Hem İslâm halifesine hem de ağabeyime karşı hainlik edeyim de dünyadaki rezillerin en alçağı ben mi olayım? Padişaha ve ağabeyime karşı isyanla gelecek saltanattan esirliği değil mezarı bile üstün tutarım (s. 81)." diyerek net tavrını ortaya koyar. Bunun üzerine Şehriyar, herkese İran ordusunun zoruyla tahta oturduğunu söyleyebileceğini ifade eder ancak Adil Giray; "Ben kendi vicdanıma karşı sorumlu değil miyim? Vicdanıma hesap vermeyecek miyim? Hem isyan hem ikiyüzlülük... Hükümdarlığa ne kadar da layık nitelikler (s. 81)..." der ve böylece romanda Namık Kemal'in sıklıkla vurguladığı "vicdan" meselesine tekrar değinilmiş olur. Toplumsal normlara uymak ya da herhangi bir yaptırımdan muaf olmak için değil, kişinin kendi vicdanı bakımından etik davranması burada önemli bir unsur olarak ele alınır. Adil Giray yalnızca Şehriyar'la olan konuşmasında değil, kendi kendine düşünürken de şöyle der: "Han'ın sayesinde Kırım'ın ikinci padişahı sayılırız; kadın bize, onun mevkiine ve belki hayatına kastettirmeyi düşünüyor! Ne alçak bir yaratık... Bir insanın bu derece alçalabileceğine akıl sır ermiyor. Gönül iğreniyor, insanın çıldıracağı geliyor (s. 83)." Ancak Şehriyar oldukça ısrarcıdır. Adil Giray'ın ne derece erdemli bir genç olduğunun ve ısrara karşı dayanıklılığının altının çizildiğini, sonraki görüşmelerde "Ben vatanıma karşı silah çekemem (s. 84)." cümlesiyle teklifi net bir şekilde reddetmesinden anlaşılır.

Namık Kemal, Cezmi'de yaptığı gibi Adil Giray'da da insani vasıfları ön plana çıkarır. Perihan'ın Şah İsmail'in öldürülmesinde parmağı olduğu iddiasına "İnsan kanı içmiş bir yaratıktan ne beklenir (s. 91)" diyerek bir insanın öldürülmesi konusundaki düşüncesini dile getirmiş olur. Böylelikle siyasi hırslardan dolayı birinin canına kast edilmesinin yanlışlığı vurgulanır. Öte yandan Şehriyar'ın Perihan hakkında namusuna varacak şekilde sözler sarf etmesi, zamanla onu tanıyan Adil Giray'ın vicdanına dokunur ve ona; "O hanedanın bu kadar lütuflarını görmüşken yine o hanedan azasından masum bir kızın namını, namusunu erkek meclisinde böyle dile dolamak ne büyük küfran-ı nimettir (s. 147)." der. Romanın bu kısımlarında Şehriyar'ın tacizlerine karşılık son derece ağırbaşlı ve soğukkanlı kalmayı koruyabilen Adil Giray, böyle bir ilişkinin mümkün olmadığını "Birleşmek için ortada bir hak, bir meşruluk olması gerekmez mi (s. 123)?" sözüyle dile getirir. Böylelikle bir gönül ilişkisinde dahi toplumsal normlara uyulması gerektiğinin altını çizer. Evli bir kadınla bir genç esirin ilişkisini erdemli insanlara yakıştırmaz.

Cezmi'de estetik

Bir sanat eserini estetikten bağımsız düşünmek mümkün değildir. "Güzelin gerçek arayıcı ve yaratıcısı sanatçıdır. Güzel gerçek anlamda sanatta ortaya çıkar, gerçek yüzüyle sanatta görünür ve sanatta ortaya çıkar (Timuçin, 2008: 15)." Sanat eserlerinin değerlendirilmesi de kişilerin estetik kavramını

anlamasıyla mümkündür. Bir ürünün sanat eseri olarak nitelendirilmesinin en önemli ölçütü olan estetik, etik gibi felsefenin temel alanlarından biridir.

“Estetik” sözcüğü Grekçe ‘aisthesis’ ya da ‘aisthanesthai’ sözünden gelir. Aisthesis sözcüğü, duyum, duyulur algı anlamına geldiği gibi, aisthanesthai sözcüğü de, duyu ile algılamak anlamına gelir. Estetik, bu anlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülüyor. Sözcüğün kökeninde bulunan bu duyusallık, estetik dediğimiz bilimin adının dışında da bu sözcüğün yaşadığını gösterir (Tunalı, 2011: 13).”

Bu nedenle sanat felsefesinde ele alınmasının yanı sıra bir kavram olarak estetik, yaşamın her alanında kendini göstermektedir. Çoğunlukla “Güzellik nedir?” sorusunun cevabı verilerek açıklanmaya çalışılan kavram, bazı görüşlerce etikle de buluşmaktadır. Hatta felsefenin bu iki alanının ilgilendiği konular ve kavramlar itibariyle birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği belirtilmektedir. Örneğin, güzel kavramının aynı zamanda davranış biçimleriyle de ilgili olduğunu düşünen Afşar Timuçin, estetikçiler ve ahlakçıların alanlarını ayrı tutmak adına güzeli iyiyle karıştırmamaya özen gösterecekler de bu iki şeyin sık sık birbirine karıştığını ifade eder. Timuçin, güzelden yola çıktığımızda iyiyle yüz yüze geldiğimizi, iyiden yola çıktığımızda güzeli karşımızda bulduğumuzu söyler ve şöyle devam eder: “Şeytanlıklar ve ölümler çirkin imgelerle, sevinçler ve umutlar güzel imgelerle gösterilir. Buna göre tarihten bu yana insanoğlu güzel kavramını çok geniş kapsamlı almış, onu aynı zamanda davranış biçimlerine bağlayarak ahlaka götürmüştür (Timuçin, 2008: 15).” Bu durum etik ve estetik kavramlarının iyi ve güzel olanlarla açıklanmaya çalışılması ile ilişkilidir. Güzel ve iyinin kimi zaman anlamsal olarak birbirini karşılması, iyi sanatın neliği gibi sorularla kimi zaman iç içe geçerek kullanılmıştır. Soren Kierkegaard ise bu iki kavramın farklı yönlerini açıklamıştır. İlk olarak “[e]stetik olarak yaşamak ne demektir? Etik olarak yaşamak ne demektir?” sorularını yönelten Kierkegaard, bunlara kendisi şöyle cevap verir: “Bir kimsedeki estetik faktör kişinin gündelik olarak ne olduğudur; etik faktör ise kişinin ne olacağına olmasındır. Estetik faktör içinde, bu faktörle ve bu faktör için yaşayan kimse, kendi içinde estetik olarak yaşar (Kierkegaard, 2013: 24).”

Sanat felsefesi bağlamında ilk değerlendirmeleri Platon ve Aristoteles'te görülen estetik, sanatı bir insan edimi olarak görmektedir. Sanatçının yaratma edimi, her eserde bütünsel anlamda tek bir eser olarak ortaya çıkmaktadır ve sanat eserinin oluşmasında çıkış noktası ise birtakım belli sorulardır. Don Ritter, “The Ethics of Aesthetics” adlı makalesinde birincil estetik sorusu olan ‘İyi sanat nedir?’in ‘Güzellik nedir?’ sorusuna bağımlı hale geldiğini belirtir. Bunu da şu şekilde açıklar: “Tanımlamanın özneliği güzel sanatın yerini, güzelliği tanımlamanın özneliği almıştır. Bu metinde estetik yargıların özneliğinin yerine geçerek kabul edilmiştir. Estetiğin temel soruları şu şekildedir: ‘Bir şeyin iyi sanat olması için kriterler nelerdir’ (Ritter, 2008: 6)?”

Bu nedenle Namık Kemal, romanını estetik bakımdan güçlendirmek için birçok yola başvurur. Namık Kemal, yoğun bir olay örgüsünün olduğu eserin, hem kendi hem başka şairlerin şiirleriyle, mektuplarla ve tasvirlerle sanatsal yönüne de ağırlık verir. Onun için “güzel” salt sanatla değil, yaşamın içindeki hemen her unsurla görünebilecek bir kavramdır. Örneğin, Perihan'ın güzelliğini oldukça estetik bir dille anlatır. “Yüzündeki peçe o kadar inceydi ki nefes aldıkça hafif hafif titriyor, sabah rüzgârına tutulmuş yasemin yaprakları gibi hemen dağılıverecek sanrısı uyandırıyor (s. 91)” diyerek üslubuna daha sanatsal bir çehre kazandıran yazar, Perihan'ın güzelliğini şöyle tasvir eder:

“Uykusuzluktan gözleri mahmurlaşmış, bakışlarına sevda kadar tatlı bir hüznün çökmüştü. İnce, manalı ve güzel yüzü, kâh sabaha kalmış mehtaplar gibi nur içinde bir donukluk gösteriyor, kâh güneş ışınlarını henüz emmeye başlayan gül koncaları kadar tatlı bir pembelikle bakışları okşuyordu. Dünyaları meftun edecek kadar, sayısız gönüller yakacak kadar güzel olduğunu kendi de tasdik etmişti (s. 87).”

Yazar, güzelliğin farkında olan bir insanın bundan etkilenmemesinin mümkün olmadığını Adil Giray üzerinden anlatır. Adil Giray, şair yaradılışlı bir genç olduğundan estetik bir zevke zaten sahiptir. Kimi zaman “Bazı zamanlar bütün bu kâinatın ne zaman ve nasıl yaratıldığını düşünmeye dalardım. Bu derin meseleleri bana tarif ve izah eden yine kendi düşüncem olurdu (s. 102)” cümlesiyle felsefi konularda düşündüğü de dile getirilen Adil Giray ince ruhlu, derin düşünceli biridir. “Perihan gibi bir güzellik karşısında hissiz kalamazdı (s. 92).” diyen anlatıcı, onun “Hayatım ve Aşkım” (s. 97) adlı uzunca bir şiir yazıp Perihan’a gönderdiğini söyler. Romanda olumlanan erkeklerin kahramanlık, cesaret gibi unsurlarla tasvir edilmesi gibi kadınlar da güzellikleriyle ön plana çıkartılır ve yalnızca Perihan değil, kısaca bahsedilen Rabia Mihridil Hanım’ın güzelliği de sanatsal bir tablo olarak sunulur:

“Rabia Mihridil Hanım’dan bahsederken güzelliğiyle meşhur Dağıstan kızlarından en güzeli olduğunu söylerken bu güzelliğin dönemin şairlerinin onun hakkında aşk şiirleri yazdıklarına ve bunların birçoğunun da bestelendiğine değinir. Böyle bir kadınla evlenen Özdemiroğlu’nun aşk dolu hallerine şaşırın Cezmi, Şirazlı Hafız’ın bir beyitini içinden tekrarlar (s. 71).”

Namık Kemal, *Cezmi*’de diğer sanat dallarından da faydalanır ancak en fazla edebiyata yer verir. Şeyh Galip, Nef’i, Nev’i, Bâki gibi şairlerden ve Harabat ya da Taşköprülüzâde Ahmed Efendi’nin *Şakâynk-ı Numâniye* adlı eseri gibi birçok eserden bahseder. Hatta *Hüsn ü Aşk* hakkında yorum yaparak Şeyh Galip’in mesnevîde yer verdiği aşağıdaki ninninin adeta Adil Giray’ı gözünün önüne getirerek yazdığını söyler:

“Uyu ey ay yüzlüm, bu az zamandır!
Feleğin maksadı sana yamandır;
Zira ki o çok sert ve bi-amandır;
Lutfetmesi bile ateşle kandır.”
Sanırım sonunda harabolursun...” (s. 14)

Bunlardan başka iki âşık Adil Giray ve Perihan, birbirlerine mektup yazdıklarında bazıları Farsça olan şiirlere yer verirler. Şehriyar da kimi zaman yaşadıkları duruma uygun şiirler söyler. Namık Kemal, sanata ait fikirlerini, mütevazı bir şekilde “şu değersiz kitap (s. 30)” dediği eserinde kişiler yoluyla okura aktarır. Şairin kim olduğu konusunda açıkladığı aşağıdaki paragraf, buna en iyi örnektir:

“Şair nedir?: Tabiatın en sevdalı zamanlarındaki hüznü gülümsemelerinden yaratılmış bir mahluk!.. Gülümseyişlerinde güldeki şebnem gibi gözyaşları, ağlayışlarında bulutlardaki eleğimsağma gibi gülümseme alametleri görünür; tabiata bütün yaratıklardan daha fazla esiriken tabiatın üstüne çıkmak ister; kendi kendini bile idare edemezken dünyayı zayıf kollarıyla sürükleye sürükleye başka bir feyiz noktasma, başka bir olgunluk merkezine götürmeye çalışır. Bunca didinmeler içinde gücü, kuvveti kesilince de ya kafeste siyah perdeler içinde mahpus bülbüllerin nağmesi kadar hüznü veyahut dünyamızdan teneffüse yeter hava bulamayacak derecede yükselip sonra aşağıya doğru hiddetle süzülen şahinlerin haykırışı kadar acı feryatlarla başlar. İşte asıl şiir o feryatlar ve asıl şair de o karakterde, o yaradılıştaki insanlardır. Yoksa beş on kelimeyi aruz veya hece kalıplarına uydurmaya, yine birkaç kelimeyi birbirine kafiye yapmaya muktedir olanlar değil... (s. 15)”

Yukarıda da ifade edildiği gibi Namık Kemal’in romanda yoğun bir biçimde şiire yer verdiği görülür. Şairle ilgili düşüncelerini belirtmesi ve çeşitli şiirlerden kişiler yoluyla bahsetmesinin dışında olay örgüsü içinde de bir şairlik vakası işler. Romanın iki önemli kişisi olan Cezmi ve Adil Giray yoluyla edebiyatın bu türünü, diğer bir tür olan roman içinde ayrıntılı bir biçimde ele alır. Cezmi’nin şairliğini Nev’i ile tanışması üzerinden aktarır ve Cezmi’nin yaradılış itibarıyla bir şair olduğunu belirtir. Bir ziyafette bulunduğu zaman musiki üzerinden kendisine sataşanlar, şairliğini göstermesini isterler.

Fuzûlî divanından rastgele bir yeri açıp Cezmi'den, çıkan kasideye nazire yazması beklenir ve bunun için kendisine bir hafta müddet verilir. Divanda çıkan beyit şudur:

“Deşt ü sahrasında sad Leylâ vü Mecnun cilve-sâz
Ruhsârı üzre bin Ferhad ü Şirin bâde-hâr”

Cezmi'nin yazdığı nazire ise aşağıdaki beyittir:

“Rûşena bir sahasında Revza-i Peygamberî
Rû-nüma bir ravzasında Kâbe-i perverdigâr (s. 37)

Ziyafette bulunanlardan birinin hocası olan şair Nev'î'ye sunulan nazire çok beğenilir ve hatta şair, bazı yerlerde Fuzûlî'nin kasidesini bile geçtiğini ifade ederek Cezmi'nin kudretli bir şair olduğunu söyler. Bundan sonra Nev'î'nin Cezmi'yi kendi oğlundan bile çok sevdiği belirtilir. Nev'î, Cezmi'nin şiirini padişaha sunar ve onun birçok ihsanlar almasına vasita olur (s. 37). Ayrıca bu olaydan önce de ziyafette Bâkî'den, Nev'î'den peş peşe şiirler okunur. Bundan başka, ziyafet sırasında musikiden de bahsedilir ve hatta yukarıda da belirtildiği gibi orada bulunanların Cezmi'ye sataşmalarında onun musiki hakkında söylediği sözler etkili olur. Anlatıcı, Cezmi'nin müziğin güzel sanatlardan biri olduğunu bildiğini ancak sesinin elverişli olmaması nedeniyle meclisteki şarkılara eşlik etmediğini aktarır. Bir müzik parçasını zevkle dinlemeyi, söylemekten üstün tuttuğunu biraz keskin bir şekilde ifade etmesi, arkadaşlarının onu eleştirmesine neden olur.

Tüm bunların yanı sıra Namık Kemal'in hayata ait diğer alanlarda da estetik bir yorum yaptığını görmek mümkündür. Şair Nev'î ile Cezmi'nin savaş üzerine olan tartışmaları, bu durum için bir örnek oluşturmaktadır. Cezmi'nin iyi bir asker olmayı ve savaşmayı ön plana çıkarmasına Nev'î; “Çocuk, savaş şiir yazmaya benzemez.” diyerek karşı çıkar. Cezmi ise “Niçin benzemesin? İnsan düşünüp yazdığı kadar, dövüşmeyi de beceremez mi? Elimdeki kalem, altımdaki yağız attan daha dik başlı görünüyor (s. 38).” diyerek düşüncelerini savunmaya devam eder. Bu tartışma kuşkusuz Namık Kemal'in savaşmakta da bir estetik taraf bulunduğunu ifade etmektedir. Nev'î'nin; “Hiç kılıçla, kanla gazel, kaside mi yazılır mı?” demesi üzerine Cezmi, şair Arap cengâverlerini ve Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi padişahları örnek vererek görüşünü desteklemeye çalışır. Romanın farklı kısımlarında yazarın bir savaş sahnesini, iki tarafın da vatan sevgisi ile mertçe olan mücadelesini estetik bulduğu anlaşılır. Tatarların “aslanca bir gayretle ve tanrının bile beğeneceği bir sabırla (s. 64)” savaştığını söyleyerek adeta savaşın estetiğini yapar. “İşte o bir avuç kahraman, elbiselerine dökülmüş kan lekeleriyle, hamiyet meydanına zafer olarak dikilen somaki birer heykel gibi dimdik, insanüstü bir gayretle düşmana karşı dayandılar (s. 46).” cümlesiyle de etik ve aynı zamanda estetik bir biçimde tabloyu okura yansıtır. Bu kısımlarda yazarın da iki kavramı birlikte değerlendirdiği görülür. Farklı görüşlerin, etik ve estetiği iç içe geçen alanlar olarak nitelendirdiği gibi Namık Kemal de bir olayın tasvirini yaparken onu, iyi ve güzel kavramlarını kapsayacak şekilde ele almıştır. İyi ve güzel birbiriyle oldukça ilişkili olarak verilmiş, vatani için mücadele etmek ahlaki normlara uygun olduğundan iyi, mücadelenin kahramanca yapılması da estetik bulunmuş ve okura bu şekilde aktarılmıştır. Esasında aşağıda belirtildiği gibi kimi durumlarda bu iki kavram, birbirini destekler niteliktedir:

“[e]stetik üzerine yapılan bir çözümleme, güzeli hayranlık, tutku, haz ve bunların karşıtları gibi, etik üzerine yapılan bir değerlendirme ise iyi, erdem, doğruluk, cesaret ve bunların karşıtları gibi kavramları merkeze almak durumundadır. Anılan kavramlara genel olarak da estetikte, estetik suje, estetik obje, estetik beğeni, estetik yargı gibi estetik söylemler, etikte ise etik suje, etik değer, etik istenç, etik mutluluk gibi etik söylemler eşlik eder (Yasa, 2014: 12).”

Yazarın askerliği estetik bir biçimde anlattığı; “Gösterdiği bahadırılık ve ustalığa yalnız bizimkileri değil, karşı tarafın kahraman-sever kişilerini bile hayran bıraktı. Elindeki hamiyet kılıcı, buluttaki yıldırımlar gibi, düşman topluluklarının her birine çarptıkça şimşekler çaktırıyordu (s. 48)” cümlelerinde de aynı durumu görmek mümkündür.

Sonuç

Namık Kemal; sosyal, siyasal ve kültürel alanda birçok gelişmenin yaşandığı, edebiyat sahasında da ilklerin uygulanmaya başlandığı bir dönemde eserleri ve yazılarıyla ön plana çıkmış en önemli isimlerinden biridir. Onun zamanına göre yeniliğe açık bir kişilik olduğu açıktır. Batı'nın hemen her alanda takip edildiği Tanzimat Dönemi'ne Namık Kemal, eserleri ve yazılarıyla katkıda bulunmuştur. Yazarın Batı'yı sanatsal ve düşünsel açıdan yakından izlediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle felsefenin temel alanları olan etik ve estetik, bir şair ve yazar olarak eserlerinde dikkat çekici bir biçimde yer almaktadır. Bir eserin içinde estetik unsurlar bulunması zaten bir gerekliliktir ancak etik konusunda da Namık Kemal'in bilinçli bir titizlik sergilediği görülür. Yazılarında da zaman zaman dile getirdiği birtakım görüşleri, bu bağlamda *Cezmi* romanında yoğun bir biçimde vurgulanarak belirtilmiştir. Namık Kemal, edebiyatı toplumsal işlevi noktasında değerlendiren ve onun bu açıdan etkisinin önemini bilen bir yazar olarak evrensel insan haklarından, toplumsal normlara kadar birçok konudaki fikirlerini, romanda olay örgüsü içinde aktarmayı başarmıştır.

Estetik ise salt bir edebi eser olarak kendi bünyesinde barındırdığı unsurlar dışında da görülmektedir. Yazar, *Cezmi*'de musiki başta olmak üzere güzel sanatlar ve şiirin neliği, kime şair deneceği noktasında fikirlerini de yine olay örgüsü içinde belirtmiş; kişiler yoluyla da görüşlerini somutlaştırarak okura yansıtmıştır. Farklı şiirlerden alıntı yaparak ve aynı zamanda bir şair olan Namık Kemal kendi dizelerine de yer vererek romanın estetik yönünü güçlendirmiştir. Roman, şiirden anlayan ve salt okumayı değil, yazmayı da seven kurgu kişileri ile okura adeta bir şiir meclisi sunmaktadır. *Cezmi*'nin Fuzûlî'ye yazdığı nazirenin daha çok beğenilmesi, bunun bir göstergesidir.

Kaynakça

- Argunşah, Hülya (1997). “Cezmi Üzerine Bazı Düşünceler”. *Türk Dili Dergisi*, Mayıs, s. 510-518.
- Badiou, Alain (2019). *Etik Körlük Kavrayışı Üzerinden Bir Deneme*. İstanbul: Metis.
- Bolla de, Peter (2020). *Sanat ve Estetik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Kierkegaard, Soren (2013). *Etik-Estetik Dengesi*. İstanbul: Araf.
- Kuçuradi, İoanna (2016). *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna (2018). *İnsan ve Değerleri*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna (2019). *Ahlâk, Etik ve Etikler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İoanna-Orhun, Ömür-Tepe, Harun (2020). *Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Liu, Yili (2003). “The Aesthetic And The Ethic Dimensions of Human Factors And Design”, *Ergonomics*, VOL. 46, NOS 13/14, 1293 – 1305.
- Mengüşoğlu, Takiyettin (2015). *İnsan Felsefesi*, Ankara: Doğubatu.
- Namık Kemal (2019). *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleleri* 1. Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara. İstanbul: Dergâh.
- Ritter, Don (2008). “The Ethics of Aesthetics” in *Transdisciplinary Digital Arts*, eds. R. Adams, S. Gibson and S. Muller Arisona, 5-14, Berlin, Germany.

Seth, James, (1905). "The Relation of the Ethical to the Aesthetic Element in Literature Author(s)" *International Journal of Ethics* , Jan., 1905, Vol. 15, No. 2 (Jan., 1905), pp. 162- 172 Published by: The University of Chicago Press.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2003). *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2004). *Edebiyat Dersleri*. İstanbul: Yapı Kredi.

Timuçin, Afşar (2008). *Estetik*. İstanbul: Bulut.

Tunalı, İsmail (2011). *Estetik*. İstanbul: Remzi.

Uçman, Abdullah(1993). "Cezmi Maddesi". *Türk İslam Ansiklopedisi*, C. 7, s. 513-514.

Yasa, Metin (2014). *Estetik Etik İlişkisi Söylemler ve Çıkarımlar*. Ankara: Elis.